

Međusektorska suradnja u području distribucije hrane kao odgovor na probleme siromaštva i materijalne deprivacije¹

BLAŽENKA KNEŽEVIĆ*

IVANA MARIĆ

Ekonomski fakultet u Zagrebu
Sveučilište u Zagrebu
Zagreb, Hrvatska

Pregledni rad

UDK: 364.014:364.65-058.34

doi: 10.3935/rsp.v24i2.1410

Primljeno: lipanj 2016.

ZORAN ŠUĆUR

Studijski centar socijalnog rada
Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Zagreb, Hrvatska

Ekonomska kriza koja traje od 2008. godine dovela je do eskalacije problema siromaštva i materijalne deprivacije u značajnom broju zemalja Europske unije. S druge strane, internacionalizacija lanaca opskrbe hranom dovela je do povećanja bacanja hrane na putu od sirovine do krajnjega potrošača, a u tome prednjače najrazvijenije ekonomije. Stoga se u praksi pojavljuju različiti oblici socijalnih inicijativa koje imaju za cilj djelovati u pravcu rješavanja ovih obaju problema. Spomenute socijalne inicijative uključuju intenzivnu međusektorsku suradnju profitnog i neprofitnog sektora. U ovome radu najprije će se obrazložiti situacija siromaštva i materijalne deprivacije u Hrvatskoj u usporedbi s drugim europskim državama. Zatim će se razjasniti pojava bacanja hrane u lancima opskrbe na europskoj i svjetskoj razini. Konačno, analizirat će se i opisati temeljni oblici rješavanja ovih dvaju problema kroz međusektorsku suradnju unutar socijalnog poduzetništva.

Ključne riječi: siromaštvo, materijalna deprivacija, lanac opskrbe hranom, bacanje hrane, socijalno poduzetništvo, međusektorska suradnja.

* Blaženka Knežević, Ekonomski fakultet u Zagrebu, Sveučilište u Zagrebu / The Faculty of Economics and Business Zagreb, University of Zagreb, Trg J. F. Kennedyja 6, 10 000 Zagreb, Hrvatska / Croatia, bknezevic@efzg.hr

¹ Ovaj je rad financirala Hrvatska zaklada za znanost pod projektom UIP-2014-09-4057.

UVOD

Zbog ekonomske krize u većini država Europske unije zamjetan je blagi porast različitih pokazatelja siromaštva i materijalne deprivacije. Prema podacima Eurostata, gotovo 1/4 stanovnika EU-a nalazi se u riziku od siromaštva ili socijalne isključenosti, što znači da su ili ispod praga relativnog siromaštva od 60% medijana nacionalnog dohotka ili su materijalno deprivirani ili žive u kućanstvima s niskim intenzitetom rada. Dio njih živi u dubinskom (ekstremnom) ili tzv. prehrambenom siromaštvu (engl. *food poverty*), koje u posljednje vrijeme izaziva interes kod javnosti i istraživača (Caplan, 2016.).² Razlog tome su promjene u sustavu socijalnih naknada, nezaposlenost, rast podzaposlenosti, pad dohotka te rast cijena hrane i goriva.

Prehrambeno siromaštvo odnosi se na situacije u kojima pojedinci ili kućanstva zbog ekonomskih razloga nemaju pristupa adekvatnoj hrani, u kvantitativnom ili kvalitativnom pogledu, koja je nužna za zdravu i društveno prihvatljivu ishranu (usp. O'Connor i sur., 2016.: 432; King i sur., 2015.: 10). Pitanje gladi ili neprikladne ishrane je fiziološki, ali i sociokulturni problem. Pfeiffer i sur. (2011.) govore o dva tipa prehrambenog siromaštva: 1) prehrambeno siromaštvo materijalnog tipa (kada unesena hrana ne pokriva prehrambene potrebe u kvantitativnom ili kvalitativnom obliku) te 2) prehrambeno siromaštvo socijalnog tipa (kada pojedinci nemaju mogućnosti sudjelovanja u uobičajenim obrascima i tradicijama konzumiranja hrane, npr. konzumiranje hrane izvan kuće). Posljedice prvog tipa prehrambenog siromaštva su glad, pothranjenost, povećani zdravstveni rizici (rak, dijabetes, pretilost). S druge strane, oni koji nisu u mogućnosti konzumirati hranu izvan kuće lišeni su

participacije u obrascima hranjenja (engl. *alimentary participation*) koji su ključni obrasci sudjelovanja u društvenom životu. Naš interes u nastavku rada bit će usmjeren isključivo na prvi tip prehrambenog siromaštva.

Istina je da prehrambeno siromaštvo nije tako rašireno u zapadnim zemljama, ali često ga se zanemaruje u javnosti i znanstvenim analizama čak i onda kada raste. Prema podacima iz 2014. godine (Eurostat), nešto manje od desetine (9,5%) stanovnika EU-a suočava se s izazovom prehrambenog siromaštva, tj. da si ne mogu priuštiti obrok s mesom, piletinom, ribom ili vegetarijanskim nadomjeskom svaki drugi dan (u nekim je članicama, poput Bugarske, Rumunjske, Mađarske ili Slovačke, spomenuti udio veći i od 20%).

S druge strane, mnoga istraživanja upozoravaju na pojavu gubitaka i bacanja hrane na putu od proizvođača do konačnog potrošača, tj. u lancu opskrbe hranom. Procjene govore da se na godišnjoj razini izgubi oko 1,3 milijarde tona hrane, te da se u Europi po osobi u prosjeku na dan baci gotovo pola dnevnog obroka, a više od polovice hrane baca se u fazi konzumacije (FAO, 2011.).

Hrvatska nije iznimka od ovih dvaju trendova, dapače, mnogi pokazatelji siromaštva i materijalne deprivacije pokazuju kako je u Hrvatskoj veći broj materijalno ugroženih ili siromašnih građana nego u ekonomsko razvijenijim državama Europske unije.

U vrijeme recesija i kriza zbog pada BDP-a nerijetko dolazi do redukcije ili rezanja javnih izdataka za socijalnu zaštitu ili se pojavljuje problem kako održati socijalne izdatke u situaciji kada padaju prihodi od poreza i doprinosa, a raste broj siromašnih i potencijalnih korisnika socijalnih nakna-

² U razvijenim zemljama dosada se više pažnje posvećivalo pretilosti nego prehrambenom siromaštvu ili gladi.

da (Šućur, 2016.). Međutim, u pravilu se u vrijeme ekonomske krize posebice aktivira neprofitni sektor koji nastoji građanskim inicijativama i djelovanjem brojnih civilnih organizacija pokrenuti različite humanitarne akcije i programe kojima se nastoji pomoći socijalno ugroženim skupinama.

U Hrvatskoj postoje različite neprofitne organizacije koje imaju za cilj pomoći socijalno ranjivim pojedincima kako bi im osigurali zadovoljavanje njihovih primarnih potreba kao što su smještaj, zdravstvena skrb te potrebna hrana i ostale potrepštine neophodne za život. Važnost civilnog sektora u Hrvatskoj značajno raste, kao i broj, pa i društveni utjecaj neprofitnih organizacija koje u različitim područjima djeluju i stvaraju nove društvene promjene. U tom smislu, posebno su aktivne udruge koje pomažu beskućnicima, socijalno ugroženim pojedincima i siromašnima kroz rad pučkih kuhinja i socijalnih samoposluga, ali je podjednako važna suradnja različitih sektora koja rezultira povezivanjem škola, udruga, medija, javnosti, trgovačkih poduzeća u pokretanju različitih humanitarnih akcija i inicijativa. Tako u Hrvatskoj pored pučkih kuhinja i Caritasa aktivno djeluju brojne udruge (npr. Udruga Most, Hrvatska mreža protiv siromaštva (HMPS), Udruga Ulični suputnik, Socijalna samoposluga »Kruh sv. Elizabete – Rijeka«), Humanitarna inicijativa cipele 46 itd.) za koje možemo reći da su primjeri dobre građanske prakse te pokazuju iznimne napore socijalnih poduzetnika koji pokušavaju djelovati u pravcu ublažavanja posljedica siromaštva.

S obzirom na nedostatak radova koji na sustavan način povezuju različite oblike djelovanja neprofitnog sektora u području ublažavanja siromaštva i socijalne ugroženosti, u ovom radu ćemo, temeljem analize sekundarnih izvora podataka, nastojati: (1) prezentirati i objasniti glavne pokazatelje (prehrambenog) siromaštva i materijalne

deprivacije u Hrvatskoj u odnosu na druge članice EU-a, (2) obrazložiti problematiku gubitaka i bacanja hrane u lancima opskrbe te, konačno, (3) opisati oblike djelovanja neprofitnih organizacija s aspekta uspostavljanja ravnoteže između ovih dvaju problema u lancu prehrambene opskrbe, a koji za temeljni cilj imaju smanjenje prehrambenog siromaštva.

SIROMAŠTVO I MATERIJALNA DEPRIVACIJA U REPUBLICI HRVATSKOJ U ODNOSU NA DRUGE EUROPSKE DRŽAVE

Razmjeri siromaštva u Republici Hrvatskoj

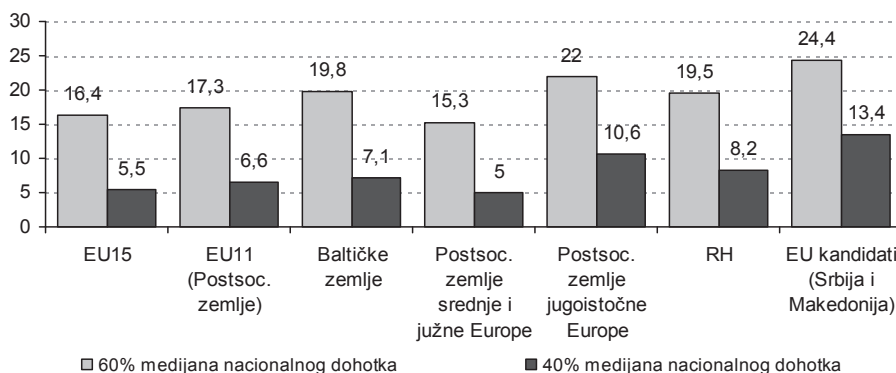
Postoji više definicija i načina mjerenja siromaštva. Siromaštvo se obično definira na dva načina. Ono podrazumijeva situacije u kojima pojedinci nemaju materijalnih ili financijskih resursa da bi: (1) zadovoljili potrebe opstanka (apsolutno siromaštvo) ili (2) potrebe koje čine sastavni dio minimalno pristojnoga standarda u društvu u kojem žive (relativno siromaštvo) (Šućur, 2001.: 85-89; Giddens, 2006.: 341-342; Haralambos i sur., 1991.: 191). U ovome dijelu rada osvrnut ćemo se na neke od pokazatelja apsolutnog i relativnog siromaštva u Hrvatskoj u usporedbi s drugim europskim državama.

Ako polazimo od službene metodologije za praćenje siromaštva u EU, prema kojoj se osobe smatraju siromašnima ukoliko je njihov ekvivalentni kućanski dohodak manji od 60% medijana nacionalnog dohotka, onda se Hrvatska u zadnjih nekoliko godina nalazi među šest zemalja EU-a s najvišim stopama relativnog siromaštva (osim Hrvatske, u ovoj su skupini zemalja Rumunjska, Bugarska, Grčka, Španjolska i Litva). Radi se o postsocijalističkim ili južnoeuropskim zemljama u kojima oko 1/5 stanovništva živi ispod praga relativnog

siromaštva (slika 1.). Među postsocijalističkim zemljama veće stope siromaštva od Hrvatske imaju zemlje jugoistočne Europe (Bugarska i Rumunjska) te zemlje kandidati (Srbija i Makedonija). Isto tako, prema liniji siromaštva od 40% medijana

nacionalnog dohotka, koja se često smatra linijom »dubokog siromaštva« (engl. *severe poverty*) ili ekstremnog siromaštva (European Commission, 2011.), preko 8% hrvatskih građana živi ispod ovako definiranog praga siromaštva.

Slika 1.
Stope relativnog siromaštva (2013.)

Legenda:

EU15 = 15 starih članica EU-a (Njemačka, Francuska, Belgija, Nizozemska, Luksemburg, Austrija, Danska, Finska, Švedska, Irska, Velika Britanija, Italija, Španjolska, Portugal, Grčka).

EU11 (Postsoc. zemlje) = postsocijalističke zemlje članice EU-a (Estonija, Litva, Latvija, Poljska, Češka, Mađarska, Slovačka, Slovenija, Hrvatska, Rumunjska, Bugarska).

Baltičke zemlje: Estonija, Litva i Latvija.

Postsocijalističke zemlje srednje i južne Europe = Poljska, Češka, Mađarska, Slovačka, Slovenija, Hrvatska.

Postsocijalističke zemlje jugoistočne Europe = Rumunjska i Bugarska.

Napomena: Podaci za gore navedene grupacije zemalja, uključujući i EU kandidate (Srbija i Makedonija), predstavljaju ponderirane prosjeke (kao ponder korištena je veličina stanovništva u pojedinoj zemlji).

Izvor: Eurostat (<http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>). Posjećeno 28. 11. 2016.

S druge strane, ako se oslonimo na subjektivne percepcije siromaštva, onda je 2014. godine oko 1/4 hrvatskih građana živjela u kućanstvima koja su »vrlo teško« sastavljala kraj s krajem (prema podacima Eurostata). U tek tri zemlje EU-a (Bugarskoj, Grčkoj i Cipru) spomenuti udio građana bio je veći nego u Hrvatskoj. Osim

toga, primjetan je utjecaj ekonomske krize na subjektivnu percepciju blagostanja u Hrvatskoj. Tako je u 2014. godini udio građana koji su izjavili da »vrlo teško« spajaju kraj s krajem porastao za gotovo 7 postotnih bodova ili za 38% u odnosu na 2010. (početak ekonomske krize). Dakle, ako uzmemo u obzir pokazatelje relativnog i

subjektivnog siromaštva, možemo konstatirati da između 1/5 i 1/4 hrvatskih građana živi u siromaštvu ili na granici siromaštva.

Veličina i struktura potrošnje kao pokazatelji siromaštva

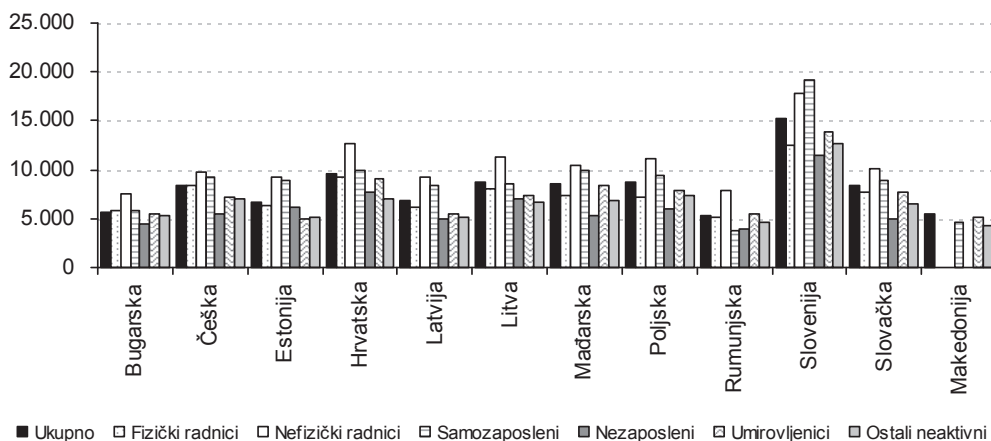
Podaci o relativnom siromaštvu pokazuju koliki postotak građana živi u riziku od siromaštva, a nedovoljno govore o tome u kakvim uvjetima žive siromašni. S obzirom da na razini RH i drugih članica EU-a nema službenih podataka o pokazateljima apsolutnog siromaštva koji se obično te-

melje na potrošnji, važno je utvrditi veličinu i strukturu potrošnje i udio potrošnje na osnovne potrebe poput ishrane, odjeće i obuće, energije, stanovanja i sl.

Kada se promatra visina prosječne potrošnje po odraslom ekvivalentu, izražena u standardu kupovne moći (PPS-u), treba konstatirati da Hrvatska među postsocijalističkim zemljama ima najvišu razinu ukupne potrošnje ili po pojedinim socio-ekonomskim skupinama, uz izuzetak Slovenije čija je prosječna ekvivalentna kućanska potrošnja za oko 50% veća od one u Hrvatskoj (slika 2.).

Slika 2.

Prosječni izdaci za potrošnju po odraslom ekvivalentu (u PPS) u postsocijalističkim zemljama, prema socio-ekonomskim skupinama (2010.)

Napomena: PPS (engl. *Purchasing Power Standard*) ime je umjetne valute koju koristi Eurostat. Teorijski, s jednim PPS-om moguće je kupiti istu količinu dobara i usluga u svakoj zemlji.

Izvor: Eurostat (<http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>). Posjećeno 28. 11. 2016.

Međutim, hrvatska kućanstva u prosjeku troše na hranu znatno veći udio kućnog budžeta (gotovo 32%) u usporedbi s prosjekom za EU28 (12,3%) ili usporedbi s odabranim postsocijalističkim zemljama

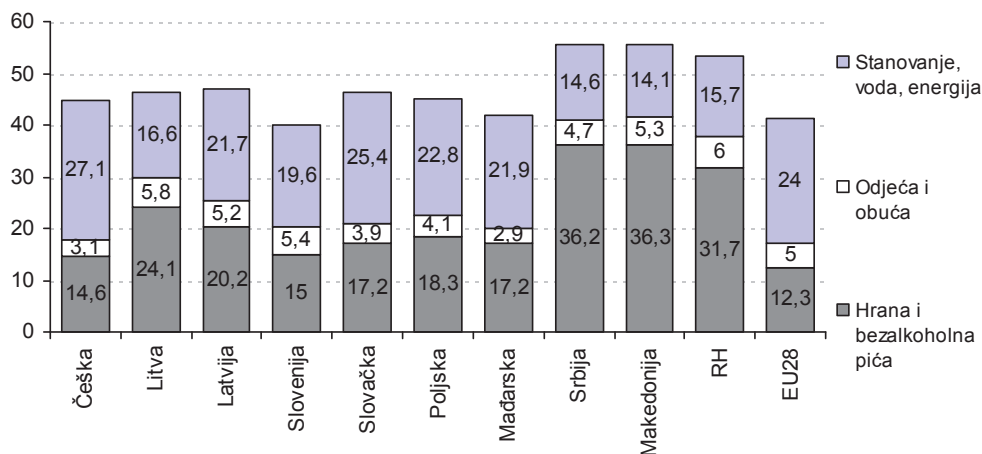
(slika 3.). Uz izuzetak baltičkih zemalja, sve druge postsocijalističke zemlje koje su članice EU-a troše na hranu manje od 20% kućanske potrošnje. U tom je pogledu Hrvatska sličnija zemljama iz jugoistočne

Europe (npr. Srbiji, Bosni i Hercegovini ili Makedoniji), u kojima se na hranu troši oko 1/3 kućanske potrošnje ili više. Kada se izdacima za hranu dodaju troškovi stanovanja i energije te odjeće i obuće, onda se za ove tri osnovne potrebe potroši više od 53% kućnih izdataka. U drugim postso-cijalističkim zemljama udio za spomenute

potrebe manji je od 50%, a u zemljama EU28 malo veći od 40%. Dodamo li izdacima za hranu, odjeću, obuću i stanovanje i izdatke za alkoholna pića i duhan, onda za sve ostale potrebe kućanstvima u Hrvatskoj preostaje tek oko 43% od ukupnih kućanskih troškova.

Slika 3.

Struktura potrošnje kućanstava na osnovne potrebe (2011.)

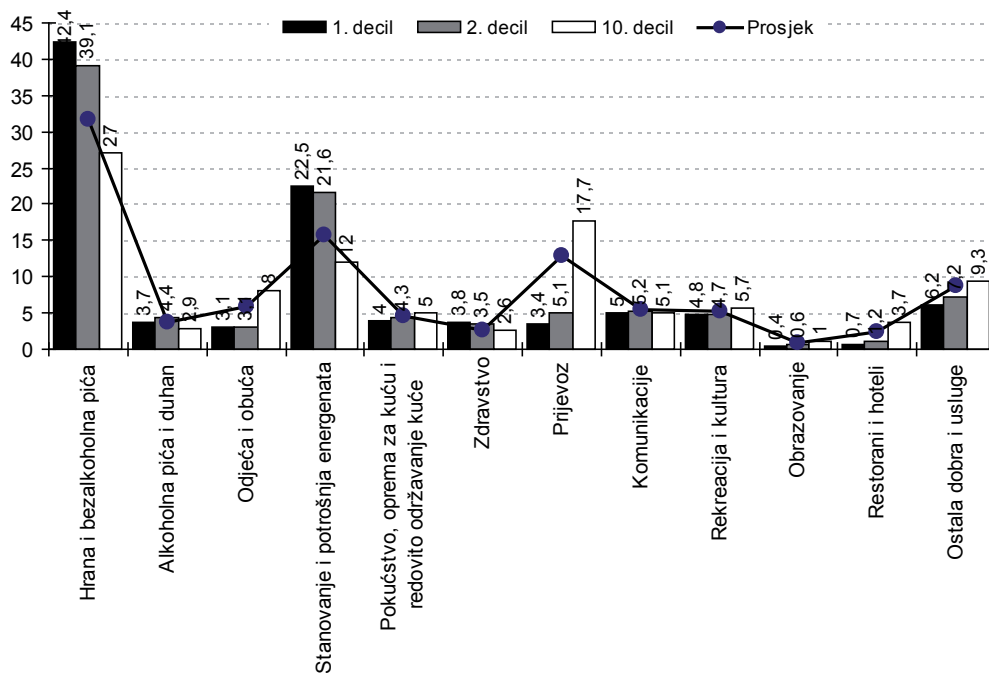

Izvor: DZS (2013.) za RH; za ostale zemlje OECD-a (<http://stats.oecd.org/>).

Kada se razmotri struktura kućanske potrošnje u Hrvatskoj prema decilnim skupinama, onda je očito da onima s najnižim dohotkom preostaje vrlo malo novca za bilo kakve druge potrebe osim onih osnovnih (slika 4.). S obzirom da se apsolutno ili relativno siromašni nalaze u donja dva dohodovna decila, proizlazi da kućanstva iz spomenutih decila na podmirenje triju osnovnih potreba (hrana; stanovanje i energija; odjeća i obuća) troše preko 2/3 kućanskih izdataka (samo na hranu

odlazi oko 40% kućanske potrošnje). Usporedimo li najsiromašnija kućanstva (1. decil) i najbogatija kućanstva (10. decil), razvidno je da su troškovi stanovanja i energije u strukturi potrošnje najbogatijih kućanstava gotovo dvostruko manji od istih troškova najsiromašnijih kućanstava. Isto tako, relativni udio troškova hrane u najbogatijim kućanstvima za trećinu je manji od relativnog udjela troškova hrane u najsiromašnijim kućanstvima.

Slika 4.
Struktura kućanske potrošnje u Hrvatskoj, prema decilima (2011.)

Izvor: DZS, 2013.

Zanimljivo je primijetiti da najsiromašnija kućanstva iz 1. i 2. decila više troše u relativnom pogledu na alkoholna pića i duhan te na zdravstvenu zaštitu (lijekove, zdravstvene usluge) od bogatih kućanstava iz 10. decila. Ovi podaci potvrđuju poznatu činjenicu da siromašnije osobe imaju, u prosjeku, lošije zdravstvene pokazatelje u usporedbi s onima boljeg materijalnog statusa. Uspoređujući subjektivne procjene zdravstvenog statusa bogatih i siromašnih slojeva u zemljama EU-a, Šućur i Zrinščak (2007.) ustanovili su da je omjer između udjela građana iz donjeg i gornjeg dohodovnog kvartila koji su svoje zdravlje ocijenili »lošim« iznosio 5 puta u Hrvatskoj te da je bio dvostruko veći nego u prosjeku u

zemljama EU-a. Dodatno, u nizu istraživanja potvrđena je veza između siromaštva i upotrebe sredstava ovisnosti: duhana i alkohola. Jedna studija iz Velike Britanije još je prije više od dva desetljeća upozorila na trend smanjenja broja pušača među skupinama s višim dohotkom, ali ne i među osobama iz donje četvrtine dohodovne distribucije (Marsh i Mackay, 1994.). Isto tako, utvrđena je veza između socio-klasne pripadnosti, odnosno siromaštva i alkoholizma (Park, 1983.). Rastom stope siromaštva u društvu povećavaju se i stope konzumiranja alkohola, s tim da na alkoholizam utječe i stopa dugotrajne nezaposlenosti (Khan i sur., 2002.).

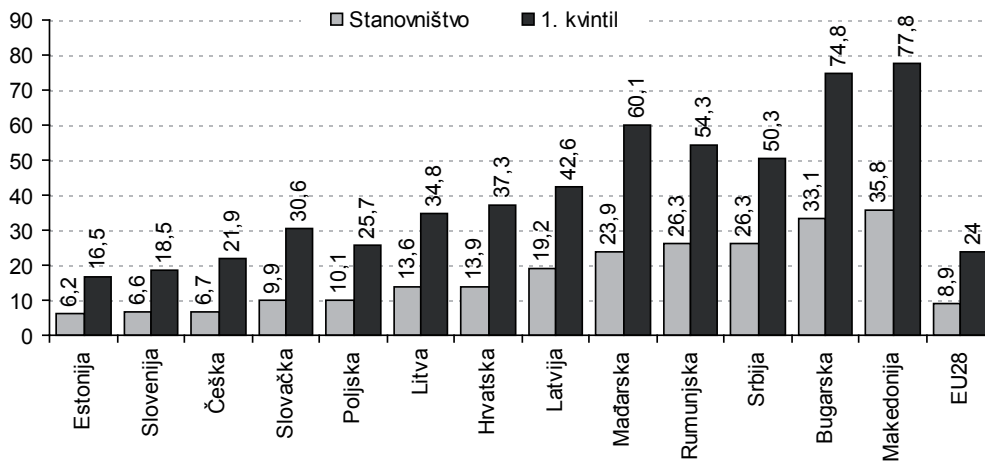
Pokazatelji materijalne deprivacije

Iako je apsolutno siromaštvo u razvijenim zemljama znatno rjeđe nego u zemljama u razvoju, ono je važno jer se najčešće povezuje s nemogućnošću zadovoljavanja fizičkih ili osnovnih potreba. Međutim, kako Eurostat prati pokazatelje siromaštva isključivo temeljem relativnog siromaštva, materijalna deprivacije počela se koristiti kao nadomjestak za pokazatelje apsolutnog siromaštva u EU-u (European Commission, 2011.). Pristup materijalne deprivacije podrazumijeva nemogućnost posjedovanja konkretnih materijalnih dobara, nedostupnost usluga ili nemogućnost sudjelovanja u aktivnostima koje su uobičajene u određenom društvu ili su društveno prihvaćene kao »nužne« (Fusco i sur., 2011.: 1). Prema

službenoj Eurostatovoj metodologiji, materijalna deprivacija prati se preko nekoliko pokazatelja koji nadopunjavaju pokazatelje dohodovnog siromaštva (Šućur, 2012.). Kada se analiziraju stope teške materijalne deprivacije među postsocijalističkim zemljama (slika 5.), onda se Hrvatska nalazi u sredini distribucije. Oko 14% hrvatskih građana i preko 37% građana iz 1. dohodovnog kvintila suočava se s teškom materijalnom deprivacijom (ne mogu si priuštiti 4 i više od 9 pokazatelja materijalne deprivacije). U ovom pogledu najpovoljnija je situacija u Estoniji, Sloveniji i Češkoj, a najnepovoljnija u Makedoniji i Bugarskoj gdje preko trećine građana živi u teškoj materijalnoj deprivaciji te čak 3/4 građana iz 1. dohodovnog kvintila.

Slika 5.

Stope teške materijalne deprivacije* u RH i postsocijalističkim zemljama (2014.)

* Teško materijalno deprivirane su osobe koje si ne mogu priuštiti 4 ili više od sljedećih 9 pokazatelja: 1) platiti na vrijeme stanarinu ili režije, 2) imati adekvatno grijanje u hladnim mjesecima, 3) platiti neočekivane financijske izdatke, 4) jesti meso i proteine svaki drugi dan, 5) otići na godišnji odmor tjedan dana izvan kuće, 6) imati automobil, 7) perilicu rublja, 8) televizor, 9) telefon.

Izvor: Eurostat (<http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>). Posjećeno 28. 11. 2016.

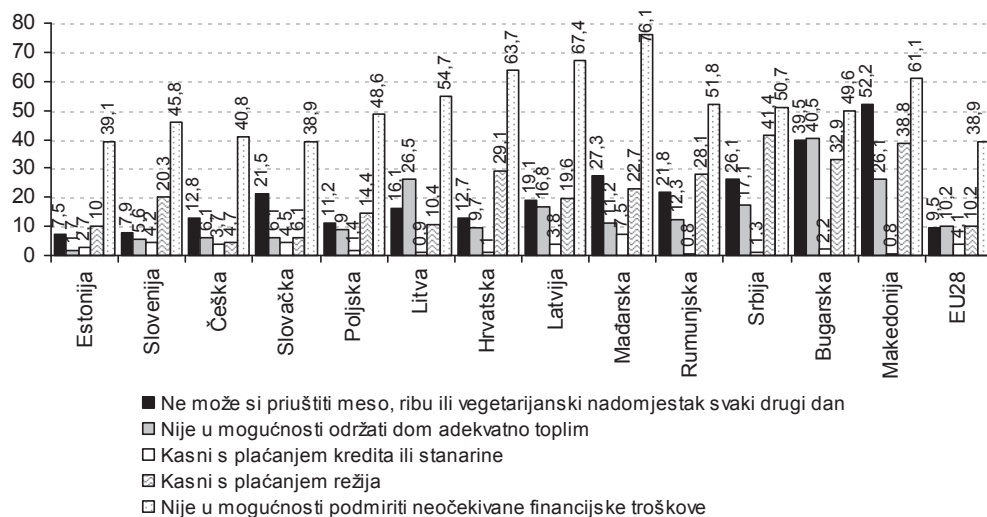
Kada se promotre zasebno pojedini pokazatelji materijalne deprivacije (slika 6.), opet se Hrvatska uglavnom nalazi u sredini ili u povoljnijem dijelu distribucije. S problemom »prehrambenog siromaštva« suočava se oko 13% hrvatskih građana (ne mogu si priuštiti meso, ribu i vegetarijanski nadomjestak svaki drugi dan), što je manje nego u većini postsocijalističkih zemalja (uz izuzetak Estonije, Slovenije i Poljske), a tek nešto više od prosjeka za EU28 (9,5%). Ovo je značajan problem posebice u Makedoniji i Bugarskoj, ali također i u Srbiji, Rumunjskoj i Mađarskoj, gdje se između 1/5 i 1/2 građana bori s nedostatnom ili neprimjerenom ishranom. Međutim, kao što upozorava Gerovska-Mitev (2015.), ovaj podatak treba interpretirati s oprezom jer prehrambeno siromaštvo može biti tek privremeno, a ne trajno stanje te može biti

karakteristično za neke etničke ili religijske grupe (npr. Romi).

Također, oko 10% građana u Hrvatskoj nije u mogućnosti održati stan adekvatno toplim u hladnim mjesecima. S druge strane, vrlo je malo onih koji kasne s plaćanjem stambenih kredita ili stanarine (1% u odnosu na prosjek od 4,1% u EU28), što je u skladu s istraživačkim nalazima koji pokazuju da je velik broj hrvatskih građana uspio otplatiti svoje stambene kredite (vidi Šućur, 2014.). Međutim, značajan broj građana i kućanstava nalazi se u financijskoj nesigurnosti jer oko 30% kasni s plaćanjem režija i komunalnih računa, a oko 64% nije u stanju podmiriti neočekivane financijske izdatke. Unutar EU-a, veći udio građana koji nisu u stanju podmiriti neočekivane financijske troškove od Hrvatske imaju samo Mađarska i Latvija (baza Eurostata).

Slika 6.

Odabrani pokazatelji materijalne deprivacije u Hrvatskoj i postsocijalističkim zemljama (2014.)

Izvor: Eurostat (<http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>). Posjećeno 28. 11. 2016.

GUBICI I BACANJE HRANE U LANCIMA OPSKRBE KAO JEDAN OD PROBLEMA MODERNOG DRUŠTVA

Definicija lanca opskrbe hranom

Lanac opskrbe je skup svih povezanih poduzeća i aktivnosti na putu proizvoda od sirovine do krajnjega potrošača. Christopher i Ryals (1999.) dali su jednu od često citiranih definicija lanca opskrbe. Prema njihovoj definiciji, lanac opskrbe definira se kao »mreža organizacija koje su uzvodno i nizvodno povezane različitim poslovnim procesima i aktivnostima temeljem kojih stvaraju vrijednost za krajnjeg potrošača u obliku proizvoda i usluga«. U definiciji, uzvodno povezivanje je ono u smjeru prema sirovini, a nizvodno je u smjeru prema potrošaču.

U literaturi iz područja menadžmenta razvijena je disciplina upravljanja lancem opskrbe (engl. *Supply Chain Management*) koja ima za cilj unaprijediti koordinaciju robnih, informacijskih i financijskih tijekova unutar pojedinog poduzeća te između poduzeća koja su sudionici u jednom lancu opskrbe (Lysons i Gillingham, 2003.: 71).

Prema Pullman i Zhaoui (2012.: 2), lanac opskrbe hranom tvore međusobno povezana poduzeća na putu hrane od njive do stola potrošača te je njegova struktura specifična u odnosu na lance opskrbe za druge vrste proizvoda (npr. automobile, obuću, odjeću ili elektroničke proizvode). Sudionici lanca opskrbe su poljoprivredni proizvođači: ratari, vrtlari, stočari, ribari, voćari i vinogradari koji svoje proizvode mogu plasirati: (1) izravno potrošačima ili (2) usmjeriti robu u neku posredničku organizaciju (trgovinu na veliko, trgovinu na malo, hotel, restoran i sl.) ili (3) svoje proizvode prodati kao sirovinu prerađivač-

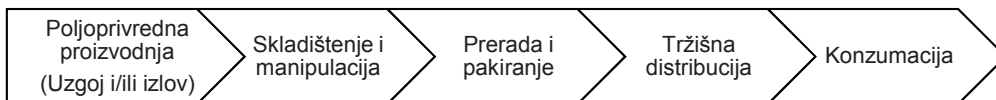
koj industriji koja će ju pretvoriti u gotove prehrambene proizvode te distribuirati na tržište. Prerađivačka industrija, također, može svoje proizvode potrošačima prodavati izravno ili putem jednog ili više posrednika.

Broj posrednika koji se mogu nalaziti u lancima opskrbe hranom nije ograničen, a svaki sudionik lanca opskrbe na putu hrane prema krajnjem potrošaču ulaže resurse kako bi proizvod, u istom ili izmijenjenom fizičkom obliku, dostavio do krajnjeg potrošača. Svako ulaganje resursa u lanac opskrbe za posljedicu ima povećanje troškova u lancu opskrbe te dovodi do povećanja konačne cijene proizvoda. No, ako je vrijednost proizvoda koju percipira potrošač veća ili jednaka cijeni koštanja, to će rezultirati zadovoljnim potrošačem.

Željko i Prester (2012.: 326) još naglašavaju činjenicu kako u lanac opskrbe nisu uključeni isključivo proizvođači i dobavljači te kupci, već on obuhvaća i transportere, skladišta, trgovce na veliko i na malo, te sve interne funkcije unutar tih poduzeća ako se one na bilo koji način izravno ili neizravno tiču zaprimanja i ispunjavanja zahtjeva potrošača.

Procesi koji se odvijaju u lancima opskrbe hranom također se mogu promatrati slijedno. Na slici 7. prikazuju se osnovni procesi u lancu opskrbe hranom. Najprije se uzgajaju poljoprivredne kulture, ili se uzgajaju životinje ili se vrši izlov (npr. kod riba), zatim se proizvedena hrana skladišti te ili izravno distribuira na tržište ili odlazi u preradu. U procesima prerade od ulaznih sirovina proizvode se gotovi prehrambeni proizvodi koji se ponovno skladište te se putem sustava tržišne distribucije dostavljaju konačnom potrošaču koji će ih konzumirati.

Slika 7.
Osnovni procesi u lancu opskrbe hranom

Izvor: prilagođeno prema Lipinski i sur. (2013.: 5).

Gubici i bacanje hrane u lancima opskrbe

Gubitak hrane u lancu opskrbe kao pojam se odnosi na svu hranu koja se pokvari, propadne, ili značajno izgubi na kvaliteti pa kroz lanac opskrbe ne dospije do krajnjeg potrošača (Parfitt i sur., 2010.). Gubici hrane javljaju se u fazama proizvodnje, skladištenja, prerade i fizičke distribucije kao neželjena posljedica poslovnih procesa ili tehničkih ograničenja u skladištenju, infrastrukturi, pakiranju ili marketinškim aktivnostima.

S druge strane, pojam bacanja hrane odnosi se na hranu koja je odgovarajuće kvalitete i prikladna za ljudsku konzumaciju, ali se u konačnici iz nekog razloga ne konzumira. Bacanje hrane najčešće se pojavljuje u maloprodaji ili u fazi konzumacije od strane krajnjeg potrošača, a rezultat je nemara ili svjesne odluke da se hrana baci (Lipinski i sur., 2013.: 4).

Gubici i bacanje hrane mogu se pojaviti u bilo kojoj fazi lanca opskrbe hranom, a mogu se mjeriti na različite načine: težinom upropaštene hrane te energetsom vrijednošću u kilokalorijama, pa se npr. u izvješću FAO (2011.) dolazi do zaključka kako se na godišnjoj razini izgubi oko 1,3 milijarde tona hrane, što je ekvivalent za 1,5 bilijardi kilokalorija na godišnjoj razini.

Prema Lipinski i sur. (2013.: 7), oko 56% ukupno bačene hrane na svijetu događa se u razvijenom svijetu: Sjevernoj

Americi, Oceaniji, Europi te industrijaliziranim dijelovima Azije (Kina, Japan i Južna Koreja). Na Europu otpada 14% ukupno bačenih kilokalorija hrane. Podaci iz FAO (2011.) pokazuju kako u bačenim kilokalorijama, mjereno po glavi stanovnika na dnevnoj razini, prednjače Sjeverna Amerika i Oceanija gdje se po glavi stanovnika dnevno baci gotovo cijeli dnevni obrok za jednu osobu (1 520 kcal po glavi dnevno). U Europi se baci skoro polovica dnevnog obroka (743 kcal po glavi stanovnika dnevno), dok se u južnoj i jugoistočnoj Aziji u prosjeku baci oko 414 kcal po glavi stanovnika dnevno.

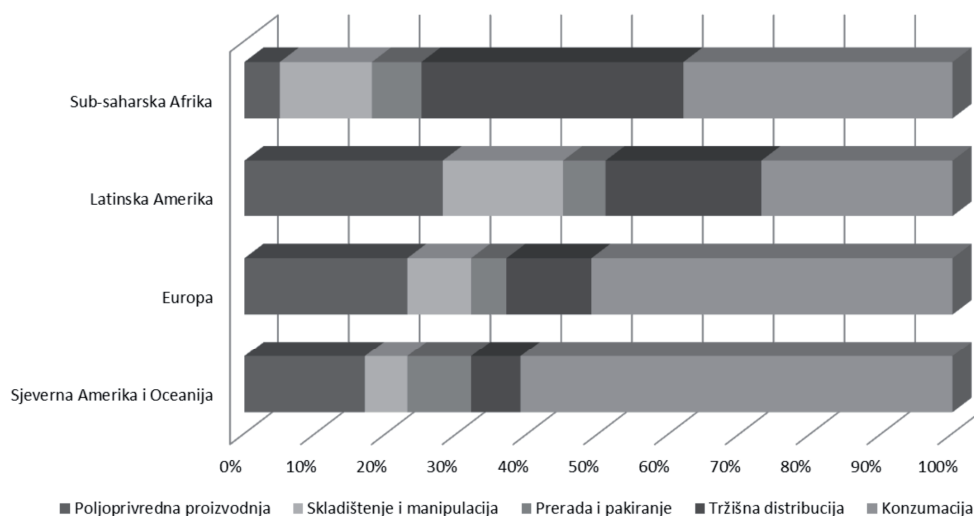
Dodatno, Lipinski i sur. (2013.: 9) naglašavaju kako se mogu uočiti i značajne razlike između razvijenih i nerazvijenih država po fazama lanca opskrbe u kojima se gubici i bacanje hrane događa (vidjeti sliku 8.). U Sjevernoj Americi i Oceaniji više od 60% hrane baci se u fazi konzumacije, a blizu 15% u fazi poljoprivredne proizvodnje. U Europi se više od polovice hrane baci u fazi konzumacije (52%), oko četvrtine u fazi proizvodnje (23%), dok se npr. u Latinskoj Americi podjednako baca u fazi proizvodnje, konzumacije i skladištenja (u svakoj navedenoj fazi između 20 i 25%). Kao što je i logično, gubici hrane u početnim fazama lanca opskrbe hranom nastaju upravo zbog ograničenja tehničkih, financijskih i menadžerskih resursa (Principato i sur., 2015.). Dok u završnim fazama nastaje zbog nepovoljnog načina skladište-

nja, lošeg planiranja kupnje, impulzivnog kupovanja velikih količina namirnica i/ili nepotrebnih namirnica, kvarenja hrane, pri-

preme neadekvatnih količina i sl. (vidjeti studije: WRAP, 2007.; Stefan i sur., 2013.; Principato i sur., 2015.).

Slika 8.

Gubici i bacanje hrane u svijetu po fazama lanca opskrbe hranom (struktura bačenih kilokalorija hrane)

Izvor: prilagođeno prema FAO (2011.).

Veći broj znanstvenih i stručnih radova ukazuje na nužnost promjena u lancima opskrbe hranom kako bi se uklonili viškovi proizvedene hrane, a istovremeno doprinijelo smanjenju siromaštva. Primjerice, Hodges i dr. (2011.) ukazuju kako se može unaprijediti korištenje resursa u fazama nakon poljoprivredne proizvodnje u nerazvijenim gospodarstvima. Gutberlet (2012., 2016.) objašnjava povezanost urbanog i kooperativnog recikliranja (engl. *urban and cooperative recycling*) i smanjenja siromaštva u gradovima, dok Pothukuchi i

Kaufman (1999.) upozoravaju kako u urbanim sredinama veliku ulogu u planiranju i koordiniranju smanjenja otpada hrane i reduciranja siromaštva ima lokalna samouprava.

Posljedice gubitaka i bacanja hrane u lancima opskrbe te model rješavanja problema

Gubici i bacanje hrane imaju višestruko negativne posljedice koje se mogu klasificirati kao: ekonomske, socijalne i one koje utječu na okoliš (Principato i sur., 2015.).

Ekonomске posljedice procjenjuju se novčanim iznosima same hrane koja je upropaštena te troškovima koji su nastali da se ta hrana proizvede. Prema WRAP (2007.), na godišnjoj razini u Ujedinjenom Kraljevstvu baci se hrane čija je protuvrijednost između £250 do £400 po kućanstvu. Dok se za Italiju iznos procjenjuje 452 EUR po kućanstvu godišnje (vidjeti u Principato i sur., 2015.).

Društvene posljedice bacanja hrane očituju se u neravnomjernoj raspodjeli hrane između razvijenih i nerazvijenih dijelova svijeta, ali i u neravnomjernoj raspodjeli hrane između bogatih i siromašnih unutar jedne države. Mnoga istraživanja potvrđuju tezu kako kućanstva s višim prihodima bacaju više hrane od kućanstava s manjim prihodima (npr. Parffit i sur., 2010.; Koivupuro i sur., 2012.), dok količine bačene hrane u razvijenim dijelovima svijeta višestruko nadmašuju količine koje se bacaju u nerazvijenim dijelovima svijeta (FAO, 2011.).

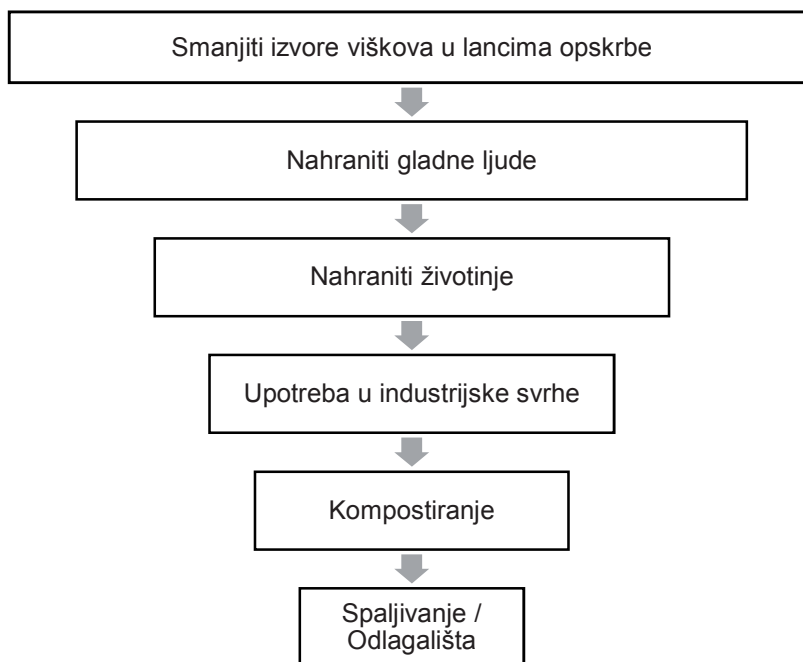
Konačno, posljedice po okoliš očituju se kroz zagađenje zraka i vode te se često mjere emisijom ispušnih plinova i utroškom energije koji nastaju pri proizvodnji hrane koja je bačena. WRAP (2011.) procjenjuje kako u Ujedinjenom Kraljevstvu emisija CO₂ koja nastaje proizvodnjom bačene hrane iznosi 330 kg po osobi godišnje.

Kako bi se smanjile ove negativne posljedice, na razini razvijenih država postoje inicijative i preporuke za značajna smanjenja gubitaka i bacanja hrane u lancima opskrbe. Jedan od često citiranih modela jest onaj koji sugerira Agencija za zaštitu okoliša Sjedinjenih Američkih Država US EPA (vidjeti sliku 9.). Ovaj model naziva se hijerarhijskim modelom zbrinjavanja viškova hrane, a ide za time da se najprije trebaju poticati inicijative za smanjivanje izvora viškova u lancima opskrbe, tj. da se

najprije treba voditi računa o učinkovitom gospodarenju sirovinama, poluproizvodima, proizvodnjom u tijeku, te gotovim proizvodima koji izlaze na tržište. Isto tako, potrebno je poticati implementaciju sustava planiranja količina kako bi se tržištu krajnjih potrošača plasirale upravo one količine hrane koje će se kupiti te potrošiti. Prema hijerarhijskom modelu, sljedeći je korak onu hranu koja preostane kao suvišak plasirati za zadovoljenje potreba siromašnih i gladnih. Nakon toga, kao treći korak slijedi faza u kojoj se hrane životinje, bilo da se radi o kućnim ljubimcima ili o onim životinjama koje se uzgajaju za proizvodnju nove hrane. Četvrti je korak ili faza upotrijebiti preostalu hranu u industrijske svrhe, a nakon toga ide kompostiranje, tj. pretvaranje hrane u bio masu kojom će se u poljoprivrednoj proizvodnji prihranjivati biljke. Posljednja faza u koju bi trebalo ući što manje hrane jest zbrinjavanje otpada u užem smislu, tj. spaljivanje ili odlaganje na odgovarajuća mjesta.

U ovome radu nećemo se baviti detaljno svakim od navedenih koraka prikazanih na slici 9., već ćemo se fokusirati na oblike distribucije hrane kroz koje sudionici klasičnih lanaca opskrbe mogu smanjivati viškove hrane tako da djeluju u suradnji s neprofitnim sektorom u svrhu drugo-navedenog načina smanjenja viškova hrane: »nahriniti gladne ljude« jer se na taj način izravno djeluje i na smanjenje problema siromaštva na određenom geografskom području.

Slika 9.
Redosljed postupanja s viškovima u lancima opskrbe hranom (hijerarhijski model zbrinjavanja viškova hrane u lancima opskrbe)

Izvor: prilagođeno prema preporukama US EPA (2015.).

OBLICI, ULOGA I DJELOVANJE NEPROFITNIH ORGANIZACIJA U RJEŠAVANJU (PREHRAMBENOG) SIROMAŠTVA KROZ DISTRIBUCIJU HRANE

U javnom prostoru gdje država ne uspijeva učinkovito zadovoljiti neke potrebe dijela građana pokreću se neprofitne organizacije, koje utemeljene na filantropiji i volonterskom radu, zagovaraju i djeluju rješavajući neka društveno važna pitanja

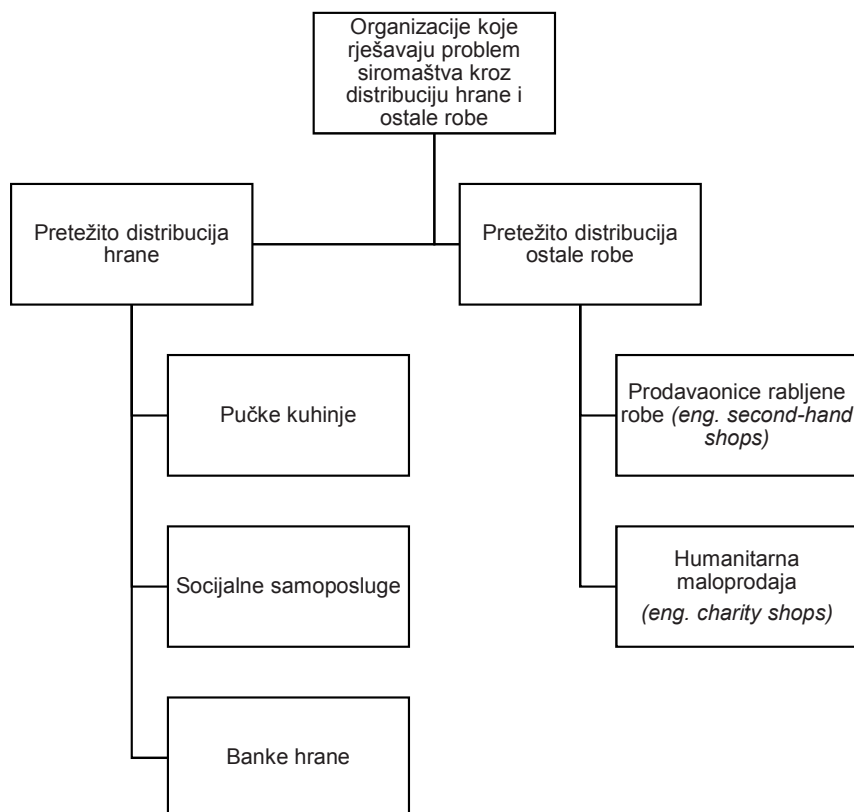
od užeg ili sveopćeg javnog interesa. Civilno je društvo prostor između obitelji, države i tržišta gdje se ljudi udružuju radi promicanja zajedničkih interesa (Bežovan i Zrinščak, 2007.). Najčešće citirana definicija civilnog društva je ona Michaela Walzera koji civilno društvo određuje kao »(...) prostor neprisljednog čovjekovog udruživanja i također niz s tim povezanih mreža – formiranih po volji obitelji, vjere, interesa, ideologija – koje ispunjavaju taj prostor« (prema Bežovan, 2004.:15). Civilno društvo sačinjavaju one organizacije kojima

primarni fokus nije tržište i ispunjavanje ekonomskih ciljeva, već određeni društveni utjecaj i društvene promjene (takve organizacije zovemo neprofitne organizacije). Neprofitna organizacija je organizacija čiji je cilj nešto drugo nego stjecanje profita za njenog vlasnika; obično je njen cilj pružanje usluga (vidjeti detaljnije u Anthony i Young, 1999.). Neprofitne organizacije su sve one organizacije koje služe ostvarivanju nekog određenog javnog interesa, ali im osnovna svrha postojanja nije ostvarivanje profita (Pavičić, 2003.: 22). One imaju važan društveni utjecaj jer razvijaju vrednote solidarnosti, građanske uključe-

nosti, društvene odgovornosti poduzeća i volonterstva povezujući različite dionike (lokalnu zajednicu, proizvođače, veletrgovce, civilne udruge, građane, studente i ostale zainteresirane) za ostvarenje boljitka u društvu kroz unapređenje socijalne pravednosti. Postoje brojne neprofitne organizacije koje se bore s gorućim društvenim problemima siromaštva te koje omogućavaju da suvišak hrane, iz različitih faza upravljanja lancima opskrbe kanalima građanskog aktivizma (kroz različite udruge, Caritas i jedinice lokalne samouprave na temelju humanitarnog i volonterskog rada kroz donacije) dođe do potrebitih.

Slika 10.

Vrste organizacija uključenih u rješavanje problema siromaštva distribucijom hrane i ostale robe

Izvor: vlastiti prikaz autora.

Temeljna je podjela organizacija civilnog društva s obzirom na djelovanje u domeni politike protiv siromaštva na: (1) organizacije koje su uključene u proces distribucije hrane te one koje to nisu, tj. (2) organizacije koje ukazuju na problem i pokušavaju ga riješiti na druge načine zagovaranjem, umrežavanjem itd. Primarnu podjelu organizacija koje se bave problemima siromaštva i distribucije hrane i ostalih roba vidimo na slici 10. Prema tome, organizacije uključene u distribuciju hrane siromašnima dijele se na: (1) pučke kuhinje, (2) socijalne samoposluge i (3) banke hrane.

Organizacije koje djeluju na rješavanju problema siromaštva u području distribucije hrane pozicioniraju se kao poluge uravnoteženja između pojave viškova hrane u tradicionalnim lancima opskrbe te pojave prehrambenog siromaštva među stanovništvom na nekom području. Dakle, one se pozicioniraju kao posrednik u rješavanju problema gubitaka i bacanja hrane, s jedne strane, te problema siromaštva i materijalne deprivacije, s druge strane (vidjeti sliku 11.).

Slika 11.

Položaj neprofitnih organizacija kao poluge za rješavanje problema viškova i manjkova hrane

Izvor: vlastiti prikaz autora.

Spomenute neprofitne organizacije su agenti pozitivnih društvenih promjena (Drucker, 1990.) koji povezuju primarno profitni sektor, javni sektor i civilno društvo kako bi što učinkovitije ostvarili dva pozitivna društvena cilja: (1) nahraniti siromašne te (2) spriječiti bacanje hrane u klasičnim lancima opskrbe hranom. Za uspješno provođenje njihovih aktivnosti i programa potrebna je djelotvorna i pravovremena suradnja između dionika iz više sektora što je kao tema detaljnije obrađeno u Klindžić i dr. (2016.). Konkretno, to znači da oni svojim djelovanjem povezuju: proizvođače i distributere hrane, maloprodajne organizacije različitih oblika, velike trgovačke lance, lokalnu samoupravu, volontere, škole, religijske organizacije, druge neprofitne organizacije, vladu itd.

U nastavku ćemo obrazložiti temeljne oblike neprofitnih organizacija koje se bave ovom problematikom te naglasiti specifičnosti i različite načine na koje one funkcioniraju u svrhu realizacije ovih ciljeva.

Pučke kuhinje

Pučke kuhinje su posebna vrsta neprofitnih organizacija koje su direktno povezane sa socijalno ugroženima (siromašnima), a cilj im je pružiti dnevni obrok onima koji su u materijalnoj oskudici. Pučke kuhinje omogućavaju da potrebiti, najčešće korisnici socijalne pomoći, dobiju besplatno jedan dnevni obrok koji za njih osigurava ili grad ili je ista usluga organizirana u prostorijama Crkve.

Važnost pučkih kuhinja kao specifičnog oblika neprofitnih organizacija u području distribucije hrane je u tome što se

na dnevnoj bazi besplatno osigurava topli obrok socijalno najugroženijim stanovnicima nekog područja. Ovakva konkretna pomoć koja osigurava nekoliko tisuća obroka dnevno daje sigurnost onima koji zbog bolesti, nezaposlenosti ili drugih razloga nisu u mogućnosti samostalno brinuti o sebi i priskrbiti si kvalitetni dnevni obrok.

Pučke kuhinje najčešće se osnivaju i djeluju pod okriljem lokalne samouprave ili vjerskih organizacija koje ih u radu podupiru financijskim, prostornim i drugim resursima. Osim ovih potpora, uspješnost njihovog rada ovisi o donacijama individualnih donatora i donacijama različitih poduzeća koje mogu biti u novcu ili u namirnicama. Od namirnica doniranih iz poduzeća koja su dionici lanaca opskrbe hranom pripremaju se obroci koji se izravno poslužuju korisnicima pučkih kuhinja (potrebitima).

Pučke kuhinje u Hrvatskoj organizirane su od strane Crkve ili gradskih tijela, a sljedeći gradovi nude ovaj oblik pomoći svojim siromašnim stanovnicima: Varaždin, Osijek, Zadar, Split, Sisak, Bjelovar, Knin, Rijeka, Šibenik, Benkovac, Požega, Vukovar, Vinkovci, Gunja, Slavonski Brod, Karlovac, Pula, Čakovec i Zagreb. Procjenjuje se da se u ovim gradovima dnevno podijeli više od 13 000 obroka. Prema nepotpunim podacima dobivenim u projektu Sinergijski socijalni sustav (Šućur i sur., 2016.: 48), u Hrvatskoj je 2014. godine bilo oko 7 000 korisnika pučkih kuhinja, na koje je potrošeno oko 25 milijuna kuna.³ Najveći broj pučkih kuhinja djeluje na području Grada Zagreba i one ukupno poslužuju 5 500 obroka dnevno⁴. Pučke kuhinje organizirane od strane Crkve hranu distribuiraju bez obzira na vjersku pripadnost korisnika u potrebi.

³ Iste godine je oko tridesetak gradova i/ili općina dodjeljivalo socijalno ugroženim građanima pakete hrane, bonove za hranu ili su subvencionirali njihovu prehranu. Tako je 2014. godine bilo oko 3.500 korisnika ovih oblika pomoći u ishrani, na što je potrošeno oko 3,7 milijuna kuna (Šućur i sur., 2016.: 48).

⁴ Podatak dobiven temeljem razgovora s Katarinom Radat, voditeljicom Odsjeka za socijalnu skrb, Dobri dom Grada Zagreba (podatak za 2015. godinu).

Socijalne samoposluge

Socijalnu samoposlugu definira se kao prehrambenu maloprodaju koja prodaje hranu ograničenim grupama ljudi koji žive u riziku od siromaštva. Prema definiciji, to su neprofitne organizacije koje svoju aktivnost baziraju na volontiranju, dobrotvornosti i, ako generiraju profite, koriste ih u dobrotvorne aktivnosti (Holweg i Lienbacher, 2011.).

Socijalni supermarketi prodaju ili besplatno distribuiraju hranu i ostalu robu ljudima koji su siromašni ili su u riziku od siromaštva. Oni prikupljaju suvišne zalihe od proizvođača, trgovaca i drugih dobavljača čija roba nije više za prodaju zbog viška proizvodnje ili manjih nedostataka (Lienbacher, 2013.: 111-127).

Socijalna samoposluga predstavlja maloprodajni format humanitarnog karaktera, ali i neprofitnu organizaciju koju pokreću socijalni poduzetnici. Ona istovremeno predstavlja svojevrstnu socijalnu inovaciju koja ukazuje, ali istovremeno rješava neke društvene probleme (siromaštva, gladi, očuvanja dostojanstva i umanjivanja nesigurnosti). S aspekta trgovine, socijalna samoposluga predstavlja dobar primjer međuorganizacijskih odnosa između trgovaca, proizvođača i državnih institucija (Holweg i sur., 2010.).

Marić i Knežević (2014.) određuju socijalne samoposluge kao novi oblik maloprodaje koji potiče pozitivne društvene promjene na način da se podmiruju materijalne potrebe osoba u oskudici, dajući im priliku da očuvaju dostojanstvo u okruženju u kojem one mogu odabrati različite vrste robe po vrlo niskim cijenama ili u nekim slučajevima i besplatno. One pred-

stavljaju i važno mjesto djelovanja civilnih udruga i konkretan oblik razmjene dobara koja potiče društvene vrednote filantropije, solidarnosti i umreženosti (Marić, 2013.; Marić i sur., 2015.). U Hrvatskoj trenutno djeluje petnaestak socijalnih samoposluga u različitim gradovima koje opslužuju više od 5 000 kućanstava.

Potrebno je dodati da, za razliku od socijalnih samoposluga u Austriji, gdje je mnogo širi asortiman robe i korisnici dosta kupuju hranu po znatno nižim cijenama nego u klasičnim prodavaonicama živežnih namirnica (prema Lienbacher, 2013: 109, 123), u socijalnim samoposlugama u Hrvatskoj hrana se distribuirala besplatno, u vidu košarice s prehrambenim namirnicama čija je količina određena prema materijalnom stanju i broju članova obitelji⁵. U posljednjih nekoliko godina otvoreno je desetak socijalnih samoposluga u većim hrvatskim gradovima: Rijeci, Zagrebu, Vinkovcima, Osijeku, Karlovcu, Krapini, Našicama, Vukovaru, Sisku, Zadru itd.⁶

Možemo zaključiti kako socijalne samoposluge predstavljaju svojevrstan društveno-tržišni ekvilibrijum koji uklanja ili, bolje rečeno, umanjuje jaz između, s jedne strane, problema bacanja hrane i stvorenog suviška robe te s druge strane, pojave siromaštva i porasta socijalno ugroženih koje treba nahraniti. Dakle, ove neprofitne organizacije, tj. ovaj maloprodajni format posebnog socijalnog karaktera rješavaju nesklad, neravnotežu ponude i potražnje, gdje se stvoreni višak robe (hrane i ostalih potrepština) transferira (distribuirala) potrebitima koji su u materijalnoj oskudici i neophodno im je osigurati pomoć (vidjeti sliku 12.). Ključnu ulogu u uspješnosti ovih socijalnih pothvata imaju socijalni po-

⁵ Temeljem intervjua s Tinom Debeljak, voditeljicom »Socijalnog dućana Siget«, Zagreb te intervjua s Mirkom Prelečecom, osnivačem i voditeljem »Besplatnog dućana za siromašne«, Krapina.

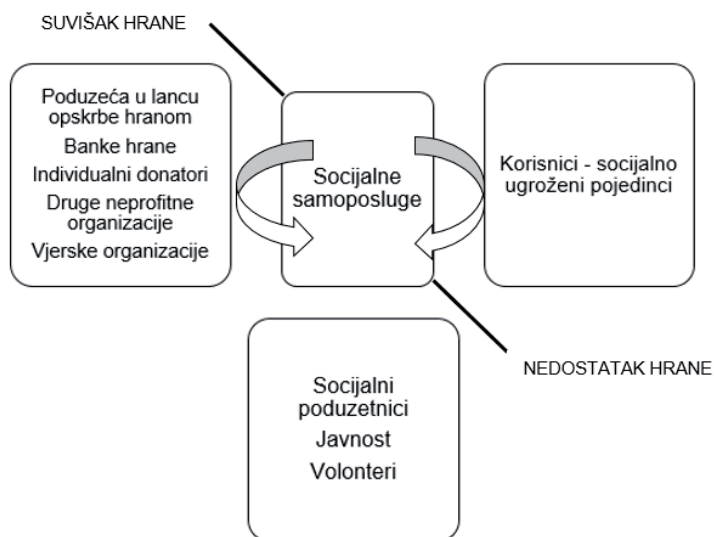
⁶ Prva socijalna samoposluga otvorena je u travnju 2011. g. u Rijeci pod nazivom »Kruh sv. Elizabete«. Utemeljena je s ciljem raspodjele prehrambenih namirnica i higijenskih potrepština za socijalno najugroženije osobe na području Rijeke i okolice.

dužetnici koji iniciraju i vode ove projekte te njihova vještina upravljanja i osiguravanja potrebnih financijskih sredstava, zatim,

poticanje velikih proizvođača hrane i maloprodajnih lanaca da doniraju robu, kao i motiviranja volontera i sl.

Slika 12.

Socijalni supermarketi kao društveno-tržišni mehanizam ravnoteže između suviška hrane i nedostatka hrane

Izvor: vlastiti prikaz autora.

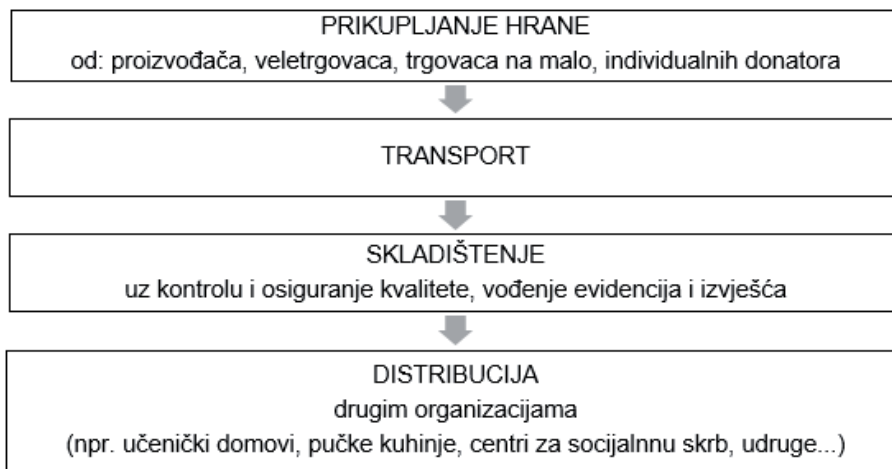
Djelovanje socijalnih samoposluga te njihov rastući broj u Hrvatskoj potvrđuje da postoji velik problem siromaštva te da njihovi brojni korisnici pored pučkih kuhinja i ostalih oblika socijalnih pomoći trebaju i druge oblike pomoći.

Banke hrane

Banke hrane imaju posredničku ulogu u prikupljanja hrane. Iako su u svojoj primarnoj misiji slične socijalnim samoposlugama jer postoje kako bi razriješile problem su-

viška i nedostatka hrane, razlikuju se utoliko što nemaju direktni kontakt s korisnicima. Njihov primarni cilj jest posredovanje i skladištenje hrane te prosljeđivanje zaliha drugim organizacijama kao što su socijalne ustanove (npr. dječji domovi, pučke kuhinje, centri socijalne skrbi, itd.) te različitim udrugama koje imaju direktan kontakt s korisnicima usluga i hranu distribuiraju krajnjim korisnicima. Osnovne aktivnosti banki hrane prikazane su na slici 13.

Slika 13.
Osnovne aktivnosti banke hrane

Izvor: vlastiti prikaz autora.

Lienbacher (2013.: 108) opisuje banke hrane kao dobrovoljne organizacije koje prihvaćaju i skladište te distribuiraju doniranu hranu i ostale namirnice potrebne za svakodnevni život. Njihova središnja uloga jest skladištenje hrane gdje se obavljaju detaljni popisi i kontrola kvalitete u svrhu dužeg čuvanja i što pravilnije manipulacije hranom unutar skladišta (prilagođeno prema Banka hrane Hrvatska, 2015.). Za vrijeme skladištenja hrane potrebno je istražiti i kontaktirati organizacije koje imaju potrebu za hranom te ustrojiti procese kojima će se hrana distribuirati tim organizacijama.

Potrebno je istaknuti kako je organizacijski ustroj banki hrane geografski određen kako bi se olakšala daljnja distribucija i transport robe unutar jedne države. Prva banka hrane i ostalih živežnih namirnica osnovana je 1967. u Arizoni te je narasla u nacionalnu mrežu *Feeding America* (prema

Lienbacher, 2013.: 108). P. Caplan (2016.) procjenjuje da u Velikoj Britaniji djeluje oko 1 000 banki hrane, s tim da većinom njih upravljaju crkvene karitativne organizacije. Također se procjenjuje kako se usluga banki hrane koristi oko pola milijuna Britanaca. U Njemačkoj oko 900 banki hrane pomaže više od 1 milijuna građana, s tim da je broj banki hrane porastao s 200 u 2000. na 880 u 2011. godini (Pfeiffer i sur., 2011.: 419).

Banka hrane Hrvatska dio je međunarodne, nevladine, humanitarne organizacije FEBA (eng. *Federation Europeenne des Banques Alimentaires*) sa sjedištem u Parizu i utemeljenjem od 1986. FEBA okuplja 256 banaka hrane u Europi, koje se svakodnevno bore protiv gladi i bacanja hrane. Njezin je cilj svakoj osobi u Europi osigurati pristup dovoljnim količinama hrane i uravnoteženoj prehrani te podizati svijest

protiv bacanja hrane i doprinijeti solidarnosti u društvu (prema Banka hrane Hrvatska, 2015.).

ZAKLJUČAK

Ekonomska kriza dovela je do porasta siromaštva i materijalne deprivacije u Europskoj uniji, posebice u postsocijalističkim zemljama. Više različitih pokazatelja dohodovnog siromaštva, materijalne deprivacije i subjektivnog siromaštva, koje smo prikazali u ovome radu, dovode nas do zaključka da se između 10 i 15% hrvatskih građana suočava s ozbiljnim izazovima siromaštva koji podrazumijevaju nemogućnost podmirivanja osnovnih potreba, dok se daljnjih 5-10% građana nalazi na granici siromaštva i/ili u financijskoj neizvjesnosti. Prikazani podaci o strukturi osobne potrošnje pokazuju da se s problemom »prehrambenog siromaštva« suočava oko 13% građana Hrvatske (zbog materijalnog i financijskog stanja ne mogu si priuštiti meso, ribu i vegetarijanski nadomjestak svaki drugi dan). Ovaj je postotak niži od onoga u većini postsocijalističkih zemalja, ali je viši od prosjeka za EU28, gdje 9,5% građana živi u određenom obliku prehranbenog siromaštva.

Prezentirani podaci o gubicima i bacanju hrane u lancima opskrbe hranom pokazuju, pak, drugi problem suvremenog društva, a to je izuzetno velika količina hrane koja kroz distribucijski kanal ne stigne do onoga kome je stvarno potrebna. Naime, u Europi se po osobi u prosjeku na dan baci gotovo pola dnevnog obroka, a u Sjevernoj Americi gotovo cijeli dnevni obrok.

Kako država sama nije u mogućnosti učinkovito rješavati sve probleme socijalno ugroženih građana, pojavljuju se u vidu socijalnog poduzetništva mnoge inicijative i organizacije koje imaju temeljni cilj uravnotežiti ova dva problema, tj. viškove

hrane iz lanaca opskrbe hranom distribuirati potrebitima (siromašnima). Brojne neprofitne organizacije u tom smislu provode programe i aktivnosti kojima stvaraju pozitivne društvene promjene te umanjuju posljedice ekonomske krize.

U ovome radu istaknuli smo tri osnovna oblika organizacija uključenih u distribuciju hrane siromašnima, to su: pučke kuhinje, socijalne samoposluge i banke hrane. Iako sva tri oblika djeluju u pravcu smanjenja prehranbenog siromaštva, njihovi načini djelovanja se razlikuju. Primjerice, pučke kuhinje i socijalne samoposluge izravno kontaktiraju s korisnicima, dok banke hrane ne. Pučke kuhinje prikupljene namirnice iz donacija pretvaraju u obroke koje konzumiraju korisnici, dok socijalne samoposluge prikupljene prehranbene proizvode bez ikakve transformacije njihovih fizičkih svojstava distribuiraju korisnicima. Banke hrane su, pak, prvenstveno usmjerene na prikupljanje te skladištenje i distribuciju velikih količina hrane različitim organizacijama i udrugama koje ju distribuiraju dalje prema korisnicima.

Potrebno je naglasiti da veća uključenost i veća društvena osjetljivost sudionika lanaca opskrbe hranom (proizvođača, veletrgovaca i maloprodavača), tj. profitnog sektora, a zatim uključenost građana te povećani angažman lokalne zajednice oko podizanja svijesti o dva navedena problema (prehrambenom siromaštvu i bacanju hrane) mogu pomoći da ove i slične organizacije budu još učinkovitije kroz bolju suradnju pri prikupljanju donacija, veću informiranost, te povećanu angažiranost u volonterskim aktivnostima u različitim oblicima opisanih organizacija. Na taj način u potpunosti bi se ispunio drugi korak u spomenutom hijerarhijskom modelu redoslijeda postupanja s viškovima u lancima opskrbe hranom, a to je: »zadovoljenje potreba siromašnih i gladnih«.

Kroz djelovanje opisanih oblika neprofitnih organizacija potiče se razvoj socijalnog poduzetništva te podizanje društvene osjetljivosti i suradnje različitih vrsta organizacija u nekoj lokalnoj zajednici. Zbog toga ova problematika zahtijeva daljnje izučavanje te provođenje primarnog terenskog istraživanja njihovog operativnog i strateškog djelovanja.

LITERATURA

- Anthony, R. N., & Young, D. W. (1999). *Management control in nonprofit organizations*. New York: The McGraw-Hill Companies.
- Banka hrane Hrvatska. (2015). *Djelovanje Banke hrane Hrvatska*. Dostupno na <http://www.banakahrane.hr>
- Bežovan G. (2004). *Civilno društvo*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Bežovan, G., & Zrinščak, S. (2007). Postaje li civilno društvo u Hrvatskoj čimbenikom društvenih promjena?. *Revija za socijalnu politiku*, 14(1), 1-27. <https://doi.org/10.3935/rsp.v14i1.680>
- Caplan, P. (2016). Big society or broken society? Food banks in the UK. *Anthropology Today*, 32(1), 5-9. <https://doi.org/10.1111/1467-8322.12223>
- Christopher, M., & Ryals, L. (1999). Supply chain strategy: Its impact on shareholder value. *International Journal of Logistics Management*, 10(1), 1-10. <https://doi.org/10.1108/09574099910805897>
- Dobri dom. (2016). *Pučka kuhinja*. Dostupno na http://www.dobri-dom.hr/hrvatski/pucka-kuhinja_14
- Drucker, P. (1990). *Managing the non-profit organization*. Oxford: Butterworth-Heinemann.
- Državni zavod za statistiku. (2010). *Rezultati Ankete o potrošnji kućanstava u 2008*. Statistička izvješća. Zagreb: DZS.
- Državni zavod za statistiku. (2013). *Rezultati Ankete o potrošnji kućanstava u 2011*. Statistička izvješća. Zagreb: DZS.
- European Commission. (2011). *The measurement of extreme poverty in the European Union*. Bruxelles: European Commission.
- Food and Agriculture Organization of the United Nations. (2011). *Global food losses and food waste – extent causes and prevention*. Rome: FAO. Dostupno na <http://www.fao.org/docrep/014/mb060e/mb060e00.pdf>
- Fusco, A., Guio, A.-C., & Marlier, E. (2011). *Income poverty and material deprivation in European countries. Working Paper*, No. 2011-04. Luxembourg: CEPS/INSTEAD.
- Gerovska-Mitev, M. (2015). Poverty and social exclusion in Macedonia, Serbia and Croatia: Status and policy responses. *Revija za socijalnu politiku*, 22(1), 81-94. <https://doi.org/10.3935/rsp.v22i1.1217>
- Giddens, A. (2006). *Sociology* (5th ed.). Cambridge: Polity Press.
- Gutberlet, J. (2012). Informal and cooperative recycling as a poverty eradication strategy. *Geography Compass*, 6(1), 19-34. <https://doi.org/10.1111/j.1749-8198.2011.00468.x>
- Gutberlet, J. (2016). *Urban recycling cooperatives: Building resilient communities*. New York: Routledge Taylor & Francis Group.
- Haralambos, M., Holborn, M., & Heald, R. (1991). *Sociology: Themes and perspectives*. London: Collins Educational.
- Hodges, R. J., Buzby, J. C., & Bennett, B. (2011). Postharvest losses and waste in developed and less developed countries: opportunities to improve resource use. *The Journal of Agricultural Science*, 149(1), 37-45. <https://doi.org/10.1017/S0021859610000936>
- Holweg, C., & Lienbacher, E. (2011). Social marketing innovation: New thinking in retailing. *Journal of Nonprofit & Public Sector Marketing*, 23(4), 307-326. <https://doi.org/10.1080/10495142.2011.623548>
- Holweg, C., Lienbacher, E., & Schnedlitz, P. (2010). *Social supermarkets: Typology within the spectrum of social enterprises*. 2010 ANZMAC Conference, Christchurch, New Zealand. Available at http://www.anzmac.org/conference_archive/2010/pdf/ANZMAC10Final00244.pdf

- Khan, S., Murray, R. P., & Barnes, G. E. (2002). A structural equation model of the effect of poverty and unemployment on alcoholism abuse. *Addictive Behaviors*, 27(3), 405-423. [https://doi.org/10.1016/S0306-4603\(01\)00181-2](https://doi.org/10.1016/S0306-4603(01)00181-2)
- King, G., Lee-Woolf, C., Kivinen, E., Hrabovszki, G., & Fell, D. (2015). *Understanding food in the context of poverty, economic insecurity and social exclusion*. Brook Lyndhurst for the Food Standards Agency in Northern Ireland.
- Klindžić, M., Knežević, B., & Marić, I. (2016). Stakeholder analysis of social supermarkets. *Poslovna izvrsnost – Business Excellence*, 10(1), 151-165. <http://hrcak.srce.hr/160389>
- Koivupuro, H-K., Hartikainen, H., Silvennoinen, K., Katajajuuri, J-M., Heikintalo, N., Reinikainen, A., & Jalkanen, L. (2012). Influence of socio-demographical, behavioural and attitudinal factors on the amount of avoidable food waste generated in Finnish households. *International Journal of Consumer Studies*, 36(2), 183-191. <https://doi.org/10.1111/j.1470-6431.2011.01080.x>
- Lienbacher, E. (2013). *Corporate social responsibility im Handel*. Wien: Springer Gabler.
- Lipinski, B., Hanson, C., Lomax, J., Kitinoja, L., Waite, R., & Searchinger, T. (2013). Reducing food loss and waste. *Working paper of World Resources Institute*. Washington: UNEP. Available at http://www.wri.org/sites/default/files/reducing_food_loss_and_waste.pdf
- Lysons, K., & Gillingham, M. (2003). *Purchasing and supply management*. London: Prentice Hall, Financial Times.
- Marić, I. (2013.). Socijalna trgovina kao društvena inovacija. U N. Knežo, S. Renko & B. Knežević (ur.), *Perspektive trgovine 2013: Odnosi u lancima opskrbe* (str. 298-303). Zagreb: Ekonomski fakultet.
- Marić, I., & Knežević, B. (2014). Social supermarkets as a new retail format inspired by social needs and philanthropy - case of Croatia. In D. Kantarelis (Ed.), *Global Business & Economics Anthology* (pp. 278-286). Danvers, MA: Business & Economics Society International.
- Marić, I., Knežević, B., & Kovač, J. (2015). Social supermarket Rijeka as a social innovation in food distribution. In N. Knežo, S. Renko & B. Knežević (Eds.), *Trade Perspectives 2015: Innovations in Food Retailing* (pp. 235-245). Zagreb: Ekonomski fakultet.
- Marsh, A., & Mackay, S. (1994). Poor smokers. *PSI Research Report 71*. London: Policy Studies Institute.
- O'Connor, N., Farag, K., & Baines, R. (2016). What is food poverty? A conceptual framework. *British Food Journal*, 118(2), 429-449. <https://doi.org/10.1108/BFJ-06-2015-0222>
- Parfitt, H., Barthel, M., & Macnaughton, S. (2010). Food waste within food supply chains: Quantification and potential for change to 2050. *Philosophical Transactions of The Royal Society*, 365(1554), 3065-3081. <https://doi.org/10.1098/rstb.2010.0126>
- Park, P. (1983). Social-class factors in alcoholism. In B. Kissen & H. Begleiter (Eds.), *The Biology of Alcoholism*. Vol. 6: The Pathogenesis of Alcoholism Psychosocial Factors. New York: Plenum Press.
- Pavičić, J. (2003). *Strategija marketinga neprofitnih organizacija*. Zagreb: Masmedia.
- Pfeiffer, S., Ritter, T., & Hirseland, A. (2011). Hunger and nutritional poverty in Germany: Quantitative and qualitative empirical insights. *Critical Public Health*, 21(4), 417-428. <https://doi.org/10.1080/09581596.2011.619519>
- Pothukuchi, K., & Kaufman, J. L. (1999). Placing the food system on the urban agenda: The role of municipal institutions in food systems planning. *Agriculture and Human Values*, 16(2), 213-224. <https://doi.org/10.1023/A:1007558805953>
- Principato, L., Secondi, L., & Pratesi, C. A. (2015). Reducing food waste: An investigation on behaviour of Italian youths. *British Food Journal*, 117(2), 731-748. <https://doi.org/10.1108/BFJ-10-2013-0314>
- Pullman M., & Zhaoui, W. (2012). *Food supply chain management: Economic, social and environmental perspective*. London: Routledge Taylor and Francis Group.
- Stefan, V., van Herpen, E., Tudoran, A. A., & Lähteenmäki, L. (2013). Avoiding food waste by Romanian consumers: The importance of planning and shopping routines. *Food Quality*

- and Preference, 28(1), 375-381. <https://doi.org/10.1016/j.foodqual.2012.11.001>
- Šućur, Z. (2001). *Siromaštvo: teorije, koncepti i pokazatelji*. Zagreb: Pravni fakultet.
- Šućur, Z. (2012). Stagnira li doista siromaštvo u Hrvatskoj?. *Društvena istraživanja*, 21(3), 607-629. <https://doi.org/10.5559/di.21.3.01>
- Šućur, Z. (2014). Stari i novi siromasi u hrvatskom društvu: empirijski uvid. *Bogoslovska smotra*, 84(3), 577-610. <http://hrcak.srce.hr/129343>
- Šućur, Z. (2016). Uloga i izdaci socijalne zaštite u gospodarskoj krizi. *Revija za socijalnu politiku*, 23(1), 7-38. <https://doi.org/10.3935/rsp.v23i1.1293>
- Šućur, Z., & Zrinščak, S. (2007). Differences that hurt: Self-perceived health inequalities in Croatia and the European Union. *Croatian Medical Journal*, 48(5), 653-666. Available at <http://www.cmj.hr/2007/48/5/17948951.htm>
- Šućur, Z., Babić, Z., Urban, I., & Baran, J. (2016). *Struktura naknada, izdaci i korisnici programa socijalne zaštite u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: Ministarstvo socijalne politike i mladih.
- United States Environmental Protection Agency. (2015). *Food recovery hierarchy*. Available at <http://www.epa.gov/sustainable-management-food/food-recovery-hierarchy>
- Waste & Resources Action Programme. (2007). *Understanding Food Waste*. Available at http://www.wrap.org.uk/sites/files/wrap/FoodWasteResearchSummaryFINALADP29_3_07.pdf
- Waste & Resources Action Programme. (2011). *New estimates for household food and drink waste in the UK*. Available at [http://www.wrap.org.uk/sites/files/wrap/New%20estimates%20for%20household%20food%20and%20drink%20waste%20in%20the%20UK%20FINAL%20v2%20\(updated%207thAugust2012\).pdf](http://www.wrap.org.uk/sites/files/wrap/New%20estimates%20for%20household%20food%20and%20drink%20waste%20in%20the%20UK%20FINAL%20v2%20(updated%207thAugust2012).pdf)
- Željko, D., & Prester, J. (2012). Upravljanje lancem dobave i učinkovit odgovor na potrebe potrošača u maloprodajnom sektoru. *Ekonomski pregled*, 63(5-6), 322-351. <http://hrcak.srce.hr/85277>

Summary

CROSS-SECTOR COOPERATION IN THE FIELD OF FOOD DISTRIBUTION AS A RESPONSE TO PROBLEMS OF POVERTY AND MATERIAL DEPRIVATION

Blaženka Knežević, Ivana Marić

*The Faculty of Economics and Business Zagreb, University of Zagreb
Zagreb, Croatia*

Zoran Šućur

*Department of Social Work, Faculty of Law, University of Zagreb
Zagreb, Croatia*

The economic crisis that has been ongoing since 2008 has led to an escalation of the problem of poverty and material deprivation in a large number of EU member states. On the other hand, the internationalization of food supply chains has led to an increase in food waste along the way from raw materials to the final consumer, and the most developed economies are leaders in this phenomenon. Therefore, in practice, various forms of social initiatives have emerged with the aim to solve both of these problems. The aforementioned social initiatives include intensive cross-sector cooperation of profit and non-profit sector. This paper will first explain the situation of poverty and material deprivation in Croatia compared to other European countries. Furthermore, it will explain the phenomenon of food waste in the supply chain at the European and world level. Finally, the paper will analyze and describe basic forms of solving these two problems through cross-sector cooperation within the field of social entrepreneurship.

Key words: poverty, material deprivation, food supply chain, food waste, social entrepreneurship, cross-sector cooperation.